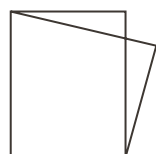

Inklusion – muligheder og begrænsninger for deltagelse belyst gennem et børneperspektiv

(Ph.d.-forsvar: december 2017)

Christina Holm Poulsen, lektor, Udvikling og forskning, University College Syddanmark (UC SYD)

Udskillelse og eksklusion

– en historisk grundproblematik

Afhandlingens udgangspunkt er en grundproblematik i skolens historie, der handler om, at skolen grundlæggende har haft problemer med at skabe adgang og lige muligheder for alle børn. Lige siden undervisningspligtens indførelse og trods et mangeårigt arbejde med at skabe en skole for alle, har skolen måtte forholde sig til den dobbelthed, at den samtidig udskiller og ekskluderer adskillige børn fra den almene undervisning.

I et af afhandlingens indledende kapitler fremanalyserer jeg, hvordan udskillelses- og eksklusionspraksissen knytter sig til skolen, og hvorledes denne udskillelsespraksis ændrer karakterer i løbet af skolens historie i forhold til forskellige forståelser af, hvem og hvad skolen er til for. Der præsenteres derved en forståelse af, at deltagelsesvanskeligheder er forbundet med skolen og dens opgave frem for 'mangler' eller 'defekter' ved

individuelle børn. Med udgangspunkt i denne historiske grundproblematik og med inddragelse af kritisk psykologiske begreber og forståelser (Dreier 2008; Højholt 2001; Schraube & Osterkamp 2013) udforsker jeg deltagelsesvanskeligheder i skolen fra et børneperspektiv.

Børneperspektivet er en vinkel på praksis og en analytisk bestræbelse og optagethed af, hvordan det, der sker, ser ud og har betydning for konkrete børn i deres aktuelle liv (Højholt 2005; Røn Larsen 2011). I afhandlingen er jeg optaget af, hvordan skolers forskellige organiseringsformer får betydning for børns deltagelsesmuligheder. På den baggrund udvalgte jeg to folkeskoler, der har forskellige måder at organisere børns læringsfællesskaber.

Afhandlingens empiriske materiale

Det empiriske materiale er produceret via et kvalitativt feltarbejde informeret af den kritisk psykologiske praksisforskning og en dertilhørende forståelse af, at viden

om praksis udvikles ved at tage del i den pågældende praksis (Dreier 1996; Højholt & Kousholt 2011; Juul Jensen 1986). Jeg har som forsker taget del i praksis og har udforsket børns skoleliv via observationer, situerede samtaler og problemorienterede livsformsinterviews. Feltarbejdet har fundet sted på to folkeskoler, der har forskellige måder at inddele børnene på. På den ene skole er børnene inddelt i årgangsoptagne klasser, og på den anden skole har man indført fleksible holddannelse på tværs af alder. Jeg har fulgt børn i indskolingen i en periode, der strækker sig over to år med en uges observation på hver skole hvert kvartal. I alt er det blevet til omkring 80 observationsdage.

Analysepraksis

Analyse forstår jeg som søgen efter sammenhæng – sammenhænge mellem den enkeltes deltagelse, de situerede samspil og institutionelle betingelser. Analyse bliver derved et spørgsmål om, at "analyzing things as their relations, in practice (Lave 2011, s. 154). Arbejdet med det empiriske materiale har taget afsæt i teoretiske begreber, der har fungeret som analyseredskaber. Det teoretiske deltagelsesbegreb har været centralt, da begrebet både retter fokus mod det enkelte barns deltagelse og den kontekst, hvori deltagelsen finder sted. På den baggrund har begrebet gjort det muligt at udforske børns deltagelse og de vanskeligheder, der udvikler sig i tilknytning hertil, som forbundet med skolens praksis. Det er væsentligt at bemærke, at jeg ikke forstår analyse som en fase, der forløber efter genereringen af det empiriske materiale og derved adskilt fra selve feltarbejdet. Tværtimod forløber analysen, mens jeg som forsker befinder mig i feltet og er udforskende på forhold i praksis.

Synlighed og usynlighed

– to sider af samme sag

Afhandlingen består af fire analysekapitler, der særligt omhandler fire børns deltagelse. Fokus er ikke børnene isoleret set, men hvordan børnene sammen med andre børn og voksne tager del i skolepraksis. Fælles for de fire børn er, at de alle forekommer usynlige som mulige kammerater og samarbejdspartnere, idet de ofte bliver overset, ignoreret og undgået af klassekammeraterne. Samtidig gør det sig også gældende for tre af børnene, at de deltager på måder, hvor de fremstår særlig synlige i klassefællesskabet, fordi de larmer og forstyrrer undervisningen på måder, der til tider får undervisningen til at bryde sammen, og/eller de handler voldsomt og aggressivt over for klassekammeraterne. Det er således børn, der på en og samme tid fremstår som de allermost synlige og usynlige i skolens fællesskaber. Det ser ud til, at de to aspekter udvikler sig i et dialektisk samspil forstået på den måde, at jo mere børnene bliver overset og usynliggjort, jo mere synlige bliver de i form af voldsomme og aggressive handlinger, og jo mere bliver de ignoreret og forbigået.

For det fjerde barn, der har en central plads i afhandlingens analyser, gælder det, at hun på tværs af skoledagens forskellige situationer forekommer usynlig for de andre. I afhandlingen viser jeg, hvorledes denne usynlighed knytter sig til pigens deltagelsesmåde, men også klassekammeraterne og lærernes måde at møde hende på. Det gælder for alle fire børn, der er i vanskeligheder i skolen, at deres deltagelsesmåde, der må ses i lyset af oplevelser af at blive udelukket fra fællesskabet, samtidig bliver forklaringer på denne udelukkelse.

Problemerne har således en tendens til at blive forstået individualiseret og relateret til nogle indre karakteristika og problematikker ved det enkelte barn fremfor, at problemerne bliver forstået i lyset af dynamikker i klassefællesskabet og knyttet til skolens modsigelsesfulde opgave.

Deltagelsesvanskeligheder og sociale dynamikker i skolen

I afhandlingen er jeg optaget af at analysere deltagelsesvanskeligheder som forbundet med den kontekst, hvori deltagelsen finder sted – i dette tilfælde skolen. Skolen er en praksis, der blandt andet har til opgave at kvalificere, differentiere, individualisere og skabe fællesskaber blandt eleverne (Kousholt 2016; Ljungstrøm 1984). Skolens opgave kan derved siges at være mangesidet og modsigelsesfuld. Det modsigelsesfulde kan til tider opleves som uforeneligt og skabe konfliktfyldte situationer, som når det eksempelvis ikke lykkes at forene hensynet til den enkelte med hensynet til fællesskabet, eller når det er vanskeligt at balancere faglige og sociale aspekter.

Undervisning og læring foregår gennem deltagelse i skolens sociale og faglige fællesskaber. I afhandlingen anvender jeg begrebet 'fælles-skabelse' for at pointere, at det netop handler om en fælles skabelse og derved noget dynamisk og processuelt, som børnene skal deltage i. Børn tager del i det fælles fra forskellige positioner og har forskellige muligheder for at gøre sig gældende blandt andre. De fire børn, der har en central plads i analyserne, har alle vanskeligt ved at tage del i det fælles og gøre sig gældende i skolens fællesskaber. Det er børn, der har begrænsede

muligheder for at blive inddraget i og få indflydelse på det fælles, og i flere situationer bliver de udleveret til situationens præmisser i forhold til de andres villighed til at åbne op og invitere med. Jeg beskriver i analyserne, at børnene mangler rådighed til at ændre de begrænsende betingelser, hvilket kan føre til oplevelser af afmagt. Børnenes til tider voldsomme og aggressive handlinger kan forstås som subjektive måder at håndtere et konfliktfyldt skoleliv, hvor oplevelser af manglende rådighed og afmagt gør sig gældende.

I skolen skal børn deltage i fællesskaber og få deres sociale engagementer til at hænge sammen med skolens undervisningsdagsordenen. De skal gøre sig relevante blandt andre børn – skabe relationer og deltagelsesmuligheder i skolens sociale liv – og de skal deltage på hensigtsmæssige måder i skolens faglige dagsorden. Det ses, at børn står forskelligt og har forskellige muligheder for at få de to aspekter til at hænge sammen, så faglig deltagelse og socialt engagement i 'fælles-skabelsen' ikke medfører konfliktfyldte situationer. For tre af de omtalte fire børn gælder det, at deres forsøg på at tage del i 'fælles-skabelsen' og blive bemærket af de andre resulterer i konfliktfyldte situationer, da de laver sjov og 'ballade', der gør det vanskeligt at opretholde en

undervisningsdagsorden. I analyserne peger jeg på, at når skolens kvalificeringsopgave (undervisning) trues på grund af processer i 'fælles-skabelsen', og lærere mangler handlemuligheder for at kunne ændre situationen, er der en tendens til, at problemerne bliver individualiseret og knyttet til specifikke børn. I de situationer ser det ud til, at skolens historiske modsætning mellem at kvalificere optimalt og behandle lige udvikler sig til konflikter, hvor forskelsbehandlinger træder frem på særlige måder, der kan føre til mere entydige problemforståelser og udpegning af enkelte børn.

At lirke og løse ved fastlåste samspil

De to skolers forskellige organiseringsformer får betydning for, hvordan deltagelsesvanskelighederne udvikler sig for de fire børn. Igennem afhandlingens analyser illustrerer jeg, at vanskelighederne forbinder sig til skolens modsigelsesfulde opgave, som de to skoler har forskellige betingelser for at håndtere. Forløbet viser, at på den skole, hvor børnene deltager på fleksible hold på tværs af alder, skabes der muligheder for at ændre på positioner og dynamikker i 'fælles-skabelsen'. For to af de børn, der går på den pågældende skole, viser der sig en positiv ændring i løbet af de to år, jeg følger dem. Ændringen hænger sammen med, at samspillene ikke bliver

fastlåste på måder, der fører til udpegning af enkelte børn. Ændringen ser endvidere ud til at være forbundet med lærere og pædagogers tilrettelæggelse af deres arbejde, der får den betydning, at den enkelte lærer eller pædagog sjældent står *alene* i klassen og derved ikke *alene* skal håndtere processer i børns fælles skaben og *alene* skal forholde sig til skolens modsigelsesfulde opgave. I analysen peger jeg på, at rådighed til at samarbejde og organisere på fleksible måder ser ud til at være væsentlige betingelser for at lærere og pæagoger kan håndtere de situationer, hvor børn er i vanskeligheder og arbejde med betingelser for deltagelse. Det handler med andre ord om muligheder for at kunne skabe nye situationer og positioner, der gør det muligt at lirke og løse ved fastlåste samspil.

For den interesserede læser, der gerne vil have nærmere indsigt i, hvordan deltagelsesvanskeligheder og -muligheder udvikler sig for de fire børn, vil jeg henvise til afhandlingens kapitel 6 til 10, hvor organiseringsformerne beskrives nærmere og analyseres i sammenhæng med skolepraksis. I disse kapitler viser jeg, hvordan flere forhold spiller sammen i forløb, der får betydning for, at deltagelsesmulighederne henholdsvis begrænses eller udvides for de fire børn. ♦

REFERENCER

Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University.

Dreier, O. (1996): Ændring af professionel praksis på sundhedsområdet gennem praksisforskning. I: Jensen, Qvesel & Fuur Andersen (red.). *Forskelle og Forandring*. (s. 113-140). Århus: Philosophia.

Højholt, C. & Kousholt, D. (2011). Forskningsamarbejde og gensidige læreprocesser. I: C. Højholt (red.). *Børn i vanskeligheder*. (s. 207-238). Viborg: Dansk Psykologisk Forlag.

Højholt, C. (2005). Præsentation af praksisforskning. I: C. Højholt (red.). *Forældresamarbejde – Forskning i fællesskaber*. (s. 23-46). Dansk Psykologisk Forlag.

Højholt, C. (2001). *Samarbejde om børns udvikling*. København: Nordisk Forlag.

Jensen, U. J. (1986). *Sygdomsbegreber i praksis*. København: Munksgaard.

Kousholt, K. (2016). Evalueringer som mulige engagementer i fælles læreprocesser. *Nordiske Udkast*, bind 44, 49-71.

Lave, J. (2011). *Apprenticeship in critical ethnographic practice*. Chicago: University of Chicago Press.

Ljungström, C. (1984). Differentiering og kvalificering: to væsensdimensioner i skole- og uddannelsesforholdene. *Dansk tidsskrift for kritisk samfundsvidenskab*, Årg. 12, Nr. 2, 133-169.

Røn Larsen, M. (2011). Børneperspektiver fra grænselandet mellem almenklasse og specialklasse. I: C. Højholt (red.). *Børn i vanskeligheder*. (s. 61-88). Viborg: Dansk Psykologisk Forlag.

Schraube, E. & Osterkamp, U. (2013). *Psychology from the standpoint of the subject: selected writings of Klaus Holzkamp*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.